

Az áldozatok számában az augusztus 29-i csatához mérhető, így „Kis Mohács”-nak is nevezhető maróti tragédia emlékét – elég talán Dobozi Mihály hőstettének számos módon megörökített történetére utalnunk – élénkén megőrizte a történetírás, a néphagyomány, valamint a művészet. A Pilisi Parkerdő Rt. 2003 nyarán az erőd tábor és a középkori Marót falu helyének közelében, az onnét a földúton körülbelül 2,3 km-re keletre található, a kirándulók által jól ismert pusztamaróti (helyesebben marót-pusztai) tisztáson méltó emlékművet állított a csata sok ezer áldozatának tiszteletére.

Kádár Tamás

A vasgyártás fejlődése Gömör vármegyében a kezdetektől az ózdi vasgyár megalapításáig

A Kárpát-medence északi hegyvonulatai ércekben gazdagok. Ez teremtette meg a lehetőségét a bányavárosok, később pedig az iparvárosok létrejöttének. A vasgyártás Magyarországon több száz éves múltra tekint vissza. Ennek centruma az észak-borsodi vasvidék, azon belül a mai Ózd közigazgatási területére eső Vasvár volt (a város vasgyártásban betöltött szerepe egy külön tanulmány témája lehetne).

A vasércbányászat kezdete a IX. századig nyúlik vissza. Az államalapítás korától a bányák nem a földbirtokhoz tartoztak, hanem közvetlenül a király főúri jogának voltak alárendelve. Bár uralkodói privilégium volt, hamar megjelentek a bányászattal foglalkozó jobbágyok és zsellérek is, kik e tevékenységükkel a földesúri üldöztetést kockáztatták. Az 1523. évi XXXIX. törvénycikkben végül kimondták a bányaművelési szabadság elvét, és ez utat nyitott a bányászat fejlődésének. Jolsván 1585-ben már vas-hámoros céh működött, ahol *mozgó kemencék*ben kézfűvő és kalapács segítségével dolgozták fel a nyersvasat. Idővel, mivel egyre nagyobb igény mutatkozott a vastermékek iránt, a mozgó kemencéket a folyóvölgyekben, különösen vízesések mentén elhelyezett *tótkemencék* váltották fel (az elnevezés arra a népcsoportra utal, mely ezt a hivatást űzte), amiknél már vízi erő felhasználásával működötték a vasolvasztásnál és -finomításnál alkalmazott fűvókat, kalapácsokat. A kovácsoltvasat attól fogva már közvetlenül állították elő az ércből.

A vas- és ezzel együtt a kézműipar fejlődésének következő periódusát az adta, amikor 1600 körül Zrínyi György (a szigetvári hős, Zrínyi Miklós fia) indítványozta, hogy a könnyű hadi öltözetet vaspáncélra cseréljék fel.

A XVII–XVIII. században dúló háborúk, és legfőképp a Rákóczi-szabadságharc miatt a páncéling, valamint a fegyvergyártás újabb lökést adott hazánk vasiparának. Rákóczi stratégiai szempontból fontos szerepet szánt a gömöri vasiparnak. Lányi Pál sajtógömöri földbirtokost vasipari felügyelőnek nevezte ki, aki olvasztókemencéket létesített Nagyrócén és Rédován (1899-től Sajóréde), valamint Dobsinán kardgyárat helyezett üzembe a fejedelem parancsára. A század folyamán a Rima, a Murány és a Sajó folyók völgyében egyre több vagyonos nemes is bekapcsolódott az iparágba. 1767-ben özv. Jekelfalusyné megalapította a Rimabrezói Vasművet, mely a szükséges vasércet a Rimabányához tartozó Rudnó-völgyből, majd a rákosi bányákból kapta. A vállalkozás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így a tulajdonos eladta a hozzá tartozó bánya- és erdőbirtokkal egyetemben Malatinszky Mátyás rimabrezói birtokosnak, valamint Czibur és Katzer nevű jolsvai kereskedőknek. Ők hárman 1783-ban Likéren hárommal egészítették ki a vasolvasztót. 1790-ben aztán mindkét vasmű Malvieux Lajos György bécsi kereskedő tulajdonába került, aki nagyolvasztót állított fel Rimabrezón, továbbá 147 német munkást telepített a térségbe. Fia, Malvieux Mátyás 1802-ben vette át a családi vállalkozást, egészen a Rimai Coalitio megalakulásáig. A másik nagy vasmű a nyustyai olvasztó, melyről csak annyit lehet tudni, hogy a Kubinyi család tulajdonában volt. Végezetül említést érdemelnek a Sturman család vasművei is, kiknek a XVIII. század közepétől Szirkén vasércbányái, a Rima és Murány folyók mentén pedig 10 olvasztója és hámora volt.

A napóleoni háborúk negyedszázada idején a hadsereg igényei egy szerény ipari fejlődést tettek lehetővé. A háborús konjunktúra hatása a fegyvergyártás alapjául szolgáló vaskohászatban figyelhető meg leginkább. A harcok elmúltával Gömör vármegye vasműveinek termékei országszerte jó hírnévre tettek szert, ugyanakkor értékesítésüket rendkívüli módon megnehezítették a rossz utak, a hitelügy szervezetlensége, a kiviteli tilalom, valamint a bécsi kormány azon törekvése, hogy minden erővel

meggátolja a magyar vasipar modernizálását. A vasüzemeknek faszénre, vízi erőre és helyi vasércre, valamint jobbágmunkára volt szükségük. Hamar kiderült, hogy az elmaradott technika üzemeltetése gazdaságtalan. A Nyugat-Európában korszerű technikával előállított termékekkel szemben a Gömör megyei kisipari vastermelők egyedül képtelenek voltak felvenni a versenyt. Egy gömői vasgyárosnak, Sturman Mártonnak, ezt felismerve sikerült meggyőznie a vármegye birtokosait, hogy termelőberendezéseiket tökéletesítsék, és e célból üzemüket vonják össze. Így jött létre 1808. március 13-án a Murányi Unio Bartova székhellyel, 1810-ben a Rimai Coalitio, majd 1836-ban a csetneki Concordia. Utóbbi társaság a kohó- és kavarórendszert honosította meg, megnyitva ezzel a vasipar új korszakát. Gróf Andrássy György, aki 1836-ban Angliába utazott az ottani vasgyártás tanulmányozása végett, hazatérése után a demői vasgyárat az új találmányok kísérleti telepévé rendezte be. Az 1838-ban megépült finomvasöntődében használtak először Magyarországon hengeres fűvógépeket, amelyek segítségével a gyár nagyobb darabok öntésére is vállalkozott.

Coburg-Koháry herceg pohorellai gyárában is fontos újítások történtek. Itt honosult meg Müller János találmánya, aki a comte-tüzek alkalmazásával a tüzelőanyag fogyasztását jelentősen csökkentette. A vas finomításánál a kőszén tüzelőanyagot használását Gömör vármegyében először 1847-ben Nádasdy Tamás gróf betléri gyárában kísérelték meg.

A Murányi Unio alapító tagjai voltak: Sturman Márton, Sturman András, valamint Petróczy, Schramkó, Barthó, Bartóffy, Benkár, Engel, Malvieux, Clementis, Czékus hármotulajdonos földbirtokosok, a gömör megyei stéllárok (az észak-magyarországi megyék vasgyártóüzemi tulajdonosai) és a vasiparban érdekelt Nagyrőce városa. Ugyanezen év május 3-án a nagyrőcei városházán megerősítették az Unio alapszerződését, továbbá döntés született a következőkről:

1. 1809. január 1-jén az alapító atyák vasműveiket, vasércbányáikat a hozzájuk tartozó földekkel, rétekkel és kertekkel együtt átadják az egyesületnek.

2. Minden birtokos a vasművek átadása előtt a tulajdonában lévő vasérc-, faszén- és fakészleteit szabadon saját hasznára fordíthatja.

3. 4 tótkemencét, 2 olvasztókemencét, 12 frisstüzet (agyaggal bélelt kemencét), 8 nyújtó- és 1 szerszámhámozót adnak át.

4. 1 darab egyesületi részvény értékét 20 080 Ft-ban állapították meg.

5. Az alapítók vaskőbánya vagyonukból Vashegyen (Zseleznyikon) 25 ", Rákoson pedig 5 bányamértékű vasércbányát engedtek át.

6. Sturman Márton, Krisztina, Júlia és azok örökösei engedélyt adtak a szirki és turcsoki erdőben a fahasználatra faszénégetés céljából, amiért fuvardíjjal együtt szekerenként egy rajnai forint és 12 krajcárnál többet nem fognak elkérni.

7. Bathó Márton, Bartóffy András és Czékus Éva az egyesület javára lemondtak tiszolci erdei jogokról.

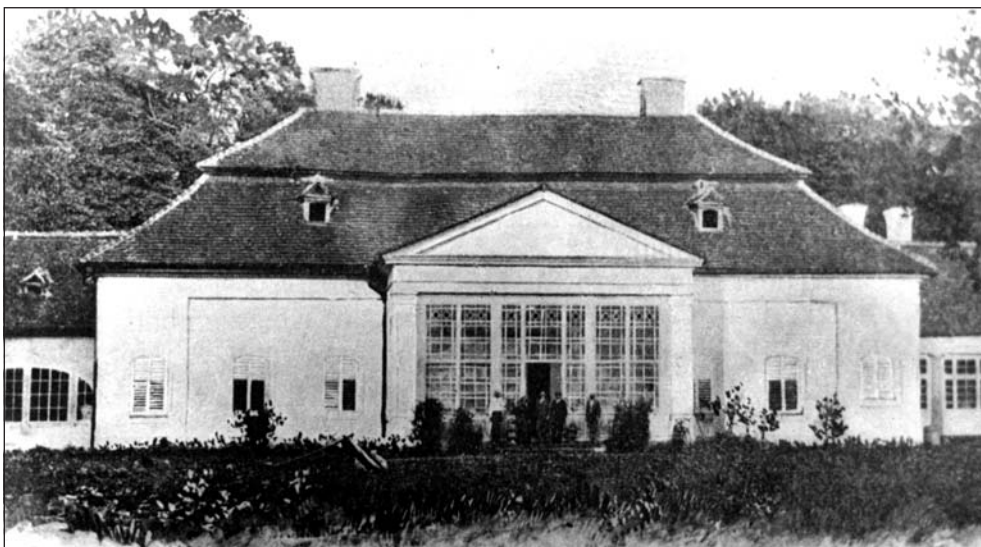
8. Döntés született arra vonatkozólag, hogy minden részvényes 10 000 rajnai forintot fizet be forgótőkére és egy új olvasztó építésére.

9. Évente 2 közgyűlést fognak tartani Bartován.

A harmadik, korábban már említett társaság a Rimai Coalitio Vizesréten született meg 1810. február 16-án. Létrehozását szintén Sturman Márton kezdeményezte. Az Unióval ellentétben részvényeseinek többsége nagybirtokos arisztokrata volt. A társaság kezdetől fogva eredményesen működött, és 1817-ben már 82 213 forint profitot termelt. Ez az év abból a szempontból is nevezetes, hogy a Coalitio hivatalos nyelve a magyar lett a szlovák és latin helyett. Hatalmas mennyiségű erdőbirtok tartozott hozzá a Rima-völgyben, viszont kevés vasércbánya, mellyel viszont az Unio rendelkezett.

Sturman Márton (Ózdi Muzeális Gyűjtemény és Gyártörténeti Emlékpark)

A hosszúrétai Andrassy-kastély (Ózdi Muzeális Gyűjtemény és Gyártörténeti Emlékpark)

A hazai ipar fejlődését elősegítő következő állomás az 1839–40. évi pozsonyi diéta volt, ahol a XVII. törvénycikkben biztosították minden tőkével rendelkező személy számára az ipari vállalkozás szabadságát. Nem sokra rá Pozsonyból az országgyűlés által gróf Pejacevich János elnökletével működő bizottság az ipar és a kereskedelem fejlesztése okán véleményt kért a Gömör és Szepes vármegyei vasgyárak vezetőitől. Ennek megvitatása miatt gróf Andrassy György elnöklete alatt a Gömör vármegyei hosszúrétai Andrassy-kastélyban értekezletet tartottak 1843. szeptember 6-án.

A reformkor főbb törekvései között szerepelt a közlekedés, valamint a gépi nagyipar fejlesztése, amihez nagy mennyiségű sínre, acéllemezre, továbbá profilacélra volt szükség, így az Andrassy-kastélyban összegyűltek arra a döntésre jutottak, hogy mivel a hazai vasgyárak meglévő hengersorai elég kicsik voltak, a sínek előállításához új vasfinomító és -hengerlőgyárat hoznak létre.

Az új gyár felépítésének tervét a Rimai Coalitio és annak tisztfőnöke, Rombauer Tivadar karolta fel. A sokrétű, intelligens, Bányászati Akadémiát végzett fiatalember a Coalitio elnökével, Szathmáry Király Pállal a vasgyártás új technológiájának tanulmányozása végett Stájerországba, Csehországba, Belgiumba és Angliába utazott a társaság megbízásából. A szigetországban eltöltött idő szolgált a legtöbb tapasztalattal. Megfigyelte, hogy az angol vas azért olcsó, mert előállításánál a drága, erős erdőpusztítással járó faszén helyett inkább kőszén használtak. Hazatérését követően kísérleteket folytatott a várkonyi szénrel, mely vasfinomításra alkalmasnak bizonyult. Nem sokra rá, 1845. május 15-én Rimaszombatban a Murányi Unió, a Rimai Coalitio, gróf Andrassy Károly, valamint Szitányi Ullmann Móric pesti nagykereskedő megalapították a Gömöri Vasművelő Egyesületet, továbbá elhatározták, hogy vasgyárat fognak építeni a nádasdi, a hangonyi és az uraji völgyek találkozási pontjánál fekvő faluban, Ózdon.

A Felvidék érceiben gazdag hegyvonulatainak kiaknázása több évszázados múltra tekint vissza. A vaselőállítás az idők során sokat fejlődött, ami azzal is magyarázható, hogy megnőtt az igény az abból készült használati tárgyak iránt. A XIX. században a külföldi termékek szintén megjelentek a hazai piacon, mely versenyhelyzetet eredményezett. A gömöri vastermelők felismerték, hogy a nyugati árukkal szemben csak együttes erővel lehet fellépni. Így jöttek létre a különböző vasipari társaságok: a Murányi Unió, a Rimai Coalitio és a csetneki Concordia, megnyitva az utat egy új korszak felé.

Németh Gyula

Felhasznált irodalom. *Gömöri Miklós:* Bányászat és kohászat. In Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye. Szerk.: *Borovszky Samu.* Reprint, Bp., 2008; Magyarország története a 19. században. Szerk.: *Gergely András.* Bp., 2005. 54.; *Az Ózdi Kohászati Üzemek története.* Szerk.: *Berend T. Iván.* Ózd, 1980. 44–51.; *Szabó Endre:* Ipar, kereskedelem és hitelügy. In Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye. Szerk.: *Borovszky Samu.* Reprint, Bp., 2008; *Szklavári János:* Az izzó vas tüzcillagai. (Vaskohászat tegnap és ma). www.scitech.mtesz.hu; *Volny József:* Gömör megye bányaipara (1867). Rudabánya, 2003. 12–15.; *Vass Tibor:* Rombauer Tivadar, a gyáralapító (1803–1855). Ózd, 1996.